

Azerbaycan'da Halıcılık Sanatının Gelişimi

Mira Mehmethanova*

Türkiye Türkçesine Aktaran : Aljira Topalova** -

Oldukça eski ve zengin bir kültüre sahip olan Azerbaycan, Doğu'nun gelişmiş ülkelerinden biridir. Pamukçuluğun ve hayvancılığın yapıldığı bu ülkede, özellikle koyunculüğün gelişmesi için gerekli ortam sağlanmıştır. Azerbaycan faunası ve florasında geniş yaylalar, başı karlı dağlar, kumlu sahiller, bol bereketli bağlar dikkati çekmektedir. Vatanımızın zengin doğası, yeşil çimenlikleri, pınarlarının ve çaylarının bol sulu olması hayvancılığın gelişmesini sağlamıştır.

Halk sanatının en zengin türü olan halıcılığın ortaya çıkması ve yerleşmesinde koyun yününün iyi olması önem taşır.

Atalarımızın hayatında büyük yeri olan halı, zamanla estetik ölçülerle dokunmuş ve pekçok ülkeye yayılarak ün kazanmıştır. Eski devirlerde atalarımız, kamyş, ağaç, hayvan derisi gibi basit görülebilecek nesnelere kullanarak eşyalar yapmış ve onlara fonksiyonellik kazandırmışlardır. Bu emek sonucu, Azerbaycan halk sanatının zengin tarihi doğmuştur.

Dokumacılık, insanlığın en eski keşiflerindenidir. Yapılan arkeolojik kazılar, Azerbaycan halıcılık sanatının eski devirlere dayandığını gösterir. Klâsik edebiyatın ve sözlü halk edebiyatının ürünlerinde, bu topraklarda üretilen halı ve halı ürünleri hakkında bilgi verilmiştir. Azerbaycan'ın rengarenk tabiatının tüm güzelliğini kendinde toplayan bu halılardaki boyaların tükenmeyen zenginliği, bezemenin tekrarlanamaz yaratıcılığı ve estetiği halılara farklı bir özellik kazandırır. Azerbaycan'ın en eski ve halk arasında en yaygın sanatı olan halıcılık, halkın manevî hayatını ve estetik zevkini bariz bir biçimde sergiler.

Azerbaycan halı sanatının tarihî gelişimini gösteren belgeler çok azdır. Ülkenin doğa şartları bu dalın gelişmesi için ortam hazırlamıştır. Eski Manna, Atropatena ve

Albanya devletlerinde halıcılık ve dokumacılığın başka sahaları ile de meşgul olunmuştu. Alban tarihçisi Moisey Kalankaytuklu *Ağvan Tarihi* kitabında Azerbaycan'ın kuzey bölgelerinde ipek kumaşlar ve rengarenk halılar dokunduğunu kaydeder. Ayrıca, Hemçi'nin Sasani hükümdarlığı devrinde saray imalathanesinde dokunan kıymetli taşlarla süslenmiş ipek halılar hakkında bilgi verir. Bu bölgede yaşayanlar, tunç devrinde, II. binde halıcılıkla meşgul olmuşlardı. Tarihî kaynaklara göre, orta asırlarda Azerbaycan, doğunun havlı ve havsız halı üretim merkezlerinden biri olarak kabul edilirdi. X. yüzyıla ait (982) *Hududü'l Alem* isimli bir el yazmasında, Azerbaycan şehirlerinin, özellikle Muğan'ın çuvalları ve kilimleri ile meşhur olduğu belirtilir.

Ünlü tarihçilerden Ebu Cafer Muhammet Taberi (839-923), Araplar tarafından saraydan alınmış olan nakışlar arasında altın ve gümüş ile bezenmiş halılar hakkında da bilgi verir.

XI. yüzyılda, Azerbaycan klâsik edebiyatında halı tasvirleri, Gatran Tebrizi, Nizamî Gencevi, Hakanî ve Şirvanî'nin eserlerinde görülür.

XIII. yüzyılda Doğu'yu gezmiş ünlü Venedikli seyyah Marko Polo halılardan şu şekilde söz etmektedir: "Azerbaycan'da dünyaca ünlü halılar, kılıç kılıfları ve kumaşlar vardır."

Günümüze ulaşan en eski Azerbaycan halısı XIII. yüzyıla aittir. Türkiye, Konya'da korunan, motifli Şirvan halısı ilginç kompozisyonu ile dikkat çeker. XIII-XV. yüzyıllarda, Avrupa ve diğer ülkelerin tüccarları hediye ve satış amacıyla Azerbaycan'dan halı ve halı ürünleri götürdüler. XV. yüzyıldan itibaren ünlü Avrupa ressamlarının tablolarında Azerbaycan halı tasvirlerine

* Azerbaycan Halısı ve Halk Tatbiki Sanatı Devlet Müzesi Müdürü

** Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı Yüksek Lisans Öğrencisi

ART OF CARPET WEAVING AND ITS DEVELOPMENT IN AZERBAIJAN

Mira Mehmethanova*

Azerbaijan that has a historical and rich culture is one of the developed countries of the East. In this country of cotton production and animal-husbandry, the necessary environment has been provided for developing sheep-breeding. The wide valleys, snowy mountains, sandy beaches, prosperous mountains are quite imminent in the fauna and flora of Azerbaijan. The rich nature of our country, its green hills and rivers full of water have contributed to the development of animal husbandry.

A good quality of sheep wool is important in the emerging and establishment of carpet weaving which is the richest national art.

Carpets which had a crucial place among the lives of our ancestors. Was woven with aesthetic criteria by time. This was spread among many countries and became famous. Our Ancestors, in Old centuries have made objects by using the simplest things such as sugar cane, tree, animal skin etc. They have provided them with functionality. As a result of this effort the rich history of the Azerbaijan public art has emerged.

Weaving is one of the oldest explorations of mankind. Archeological excavations made, show that Azerbaijan art of weaving dates back from the old centuries. In the examples of classical literature and oral public literature information is given about the carpets and carpet products of Azerbaijan the infinite richness of the dyes in these carpets which have all the beauty of colorful nature, unique creativity and aesthetic of ornaments attribute of different characteristic to carpets. Carpet weaving, the oldest and the most spread art among the public, exposes the moral life and aesthetic taste of the public clearly.

There are a few documents showing the historical development of Azerbaijan art of carpet weaving. The natural conditions of the country has created the conducive environment for the development in this field. In the old Manna, Atropatena and Albanya States, people have been interested in other fields of carpet weaving, as well. Noisey Kalankaytılı, Alban historian, says in his book (*Ağvan History*) that silk fabric and colorful carpets were woven in the northern regions of Azerbaijan.

Moreover, he gives information about the silk carpets embellished with precious stones, woven in the palace Manufacturing workshop, in the Sasaki State period. The residents of this region have dealt with the art of carpet weaving in 11. Thousand in the bronze age. According to the historical sources. In the middle centuries Azerbaijan was accepted as one of the most important in the east for carpets with and without nap. In an inscription named *Hududü'l Alem* of Xth century (982) it is stated that, the cities of Azerbaijan particularly Muğan is famous for its sacks and rugs.

Ebu Cafer Muhammad Taberi (839-923) one of the famous historians, gives information about the carpets decorated with gold and silver among the embroideries taken from the palace by the Arabs.

In the XIth century, carpet descriptions in Azerbaijan classical literature were found in the works of Gatran, Tebrizi, Nizami Gencevi, Hakani, Şirvani.

In the XIIIth century, the famous vagabond Marco Polo from Venice, who had travelled the East, talks about the carpets as such. "There are world famous carpets, sword cases and fabrics in Azerbaijan."

The oldest Azerbaijan carpet that has reached our day belongs to XIIIth century. Şirvan carpet with motives that has been woven in Konya, Turkey is significant for its interesting composition. In XIIIth - XVth centuries the

* Curator of Azerbaijan State Museum for Carpets and Applied Popular Crafts.

rastlanır. Ünlü Hollandalı ressam Jan Van Eyck “Keşiş Van der Pale Madonnası” adlı eserinde Azerbaycan’ın Kuba bölgesinin Zeyve halısını tasvir etmiştir.

XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren halı ustaları ipek halıları dokurken altın ve gümüş ipleri, değerli taşları kullanmaya başladılar. Halılar hakkındaki eski kaynaklar genellikle XVI-XIX. yüzyıl halıları hakkında bilgi veriyor. Azerbaycan’da halıcılık sanatı özellikle, XVI-XVII. yüzyıllarda Safaviler devrinde çok gelişmiştir. Bu devirde Tebriz, Erdebil, Şamahı, Gence ve Berde halı dokumacılığın merkezleri idi. Bundan yüzyıllar önce Şirvan, Karabağ, Abşeron, Kuba, Kazak, Gence, Şuşa, Talış’da dokunan ve estetik değeri, kalitesi ve tekniğine göre seçilen halılar şimdi dünya müzelerini süslemektedir.

Bütün dünyada Kafkas halıları olarak tanınan havlı ve havsız halıların çoğunu Azerbaycan halıları oluşturur. Azerbaycan halıları, XIX. yüzyıldan itibaren dünya müzelerinde, pazar ve fuarlarda başarı ile sergilenmektedir. 1928 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti’nin kararı ile “Azerbaycan Halı Birliği” kurulmuştur. Bu birlik, Azerbaycan’ın farklı bölgelerinde kurulmuş olan halı fabrikalarını birleştirerek, onlara rehberlik etmektedir. Halk sanatını geliştirmek amacı ile Bakü’de teknik sanat okulları açılmış, dernekler kurulmuştur. Bu teknik sanat okullarında ve derneklerde halı dokumacılığı öğretilmektedir. Ülkemizde halı dokumacılığı, üretim birliğine dönüşmüştür. Dokunan halılar dünya ülkelerine ihraç edilmektedir.

E. Hüseyinzâde isimli Azerbaycan Devlet Medeniyet ve Güzel Sanatlar Üniversitesi’nde Dokumacılık Fakültesi’nin Dekoratif Tatbiki Sanat Bölümü’nde halıcılık üzerine uzmanlar yetiştiren bu okuldan başka, Azerbaycan İlimler Akademisi’nin Mimarlık ve Güzel Sanatlar Enstitüsü’nde halıcılığın teorik özelliklerini hazırlayan Dekoratif Sanat Şubesi de faaliyet göstermektedir. Sözü edilen halı ve halı ürünleri sadece dekoratif bir özellik taşımaz; onların, halkın hayatında büyük önemi vardır.

Yüksek havlı halılar yere serilmiş, havsız halılar ise duvara asılmıştır. Halı ürünlerinden, sandık yerine kullanılan çuval, mefreş, hurcun, orken, yeherüstü, yorgan, döşek, giyisi, erzak ve ev eşyaları gibi bir takım ihtiyaçları koymak için hurç gibi kullanılmıştır. Belirtmek gerekir ki, Azerbaycan’da dokumacılık kadınların mesleğidir ve bu sanatı kendilerinden sonra gelenlere öğretmektedirler. Halı dokumak her ne kadar çok zorsa da, dokuyucu kadınlar bu sanatı sevmiş ve severek icra etmişlerdir. Eskilerin dediğine göre, Kuba, Berde ve Şuşa’daki her kadın dokumacılığı bilirdi. Evlenen kadınlar, hah takımlarının hazırlanmasına katılmak zorundaydı.

Bu dönem halılarının hazırlanmasında ressam ve nakkaşlar önemli rol oynamıştır. Azerbaycan halıcılık sanatı, tekniği ve estetik kalitesine göre dörde ayrılır: Kuba-Şirvan, Gence-Kazak, Karabağ ve Tebriz . Bunlar da aşağıdaki gruplara ayrılır:

1. Kuba-Şirvan halı türleri; Kuba, Şirvan, Bakü gruplarına ayrılır.

2. Gence-Kazak halı türleri; Gence, Kazak gruplarına ayrılır.

3. Karabağ türü; Karabağ, Şuşa, Cebrail ve Nahçıvan gruplarına ayrılır.

4. Tebriz türü (İran Azerbaycanı); Tebriz ve Erdebil gruplarına ayrılır.

Kuba-Şirvan türü halıları, geometrik motifleri ve inceliği ile farklılık arzeder. Şirvan halılarının kompozisyonu çok sayıda göllerden meydana gelir. Hav yüksekliği 4-7 mm. olan halılarda 1 dm²’de 40x40 ya da 55x55 ilmek vardır. Genellikle ortalama 1.30x2.10 m. büyüklükte olan halılar, bazen 10-15 m², nadir olarak da 20 m² dokunmuştur.

Gence-Kazak türündeki halılar, diğerlerine nazaran daha sade olup, büyük, geometrize edilmiş bitkisel motiflerle bezelidir. Birbirine zıt renklerin kullanıldığı bu halılar, Kuba-Şirvan grubundakilere oranla daha küçük boyutlarda dokunmuştur. 3-10 metrekare büyüklükteki bu halılarda hav yüksekliği 7-11 mm., 1 dm²’ye düşen düğüm sayısı ise 30x30 ya da 35x35’dir.

Genellikle orta büyüklükte olan Kazak halılarının boyutları 1.40x2.50 ya da 1.60x0.70 m.dir. Orta sıklığı biraz kaba olur. Gence halılarına oranla daha küçüktür. Karabağ halılarından ise, göl kompozisyonunda yerleştirilmiş bitkisel motifleri ile farklılaşır.

Karabağ grubundaki havlı ve havsız halılar genellikle büyük olup, 2-20 m² ya da 25-30 m² ölçüleri arasında olur. Nahçıvan ve Lenkeran halıları da bu gruba benzer özellikler gösterir.

Bitkisel motifler Tebriz halılarında karakterini kazanır. Tebriz halılarının merkezini genellikle zarif bir göl doldurur; onun kenarları bitkisel motiflerle bezelidir.

Zili, cecim, şedde, verni, sumak v.s. havsız dokumalar kendilerine has özellikleri ile havlı halılardan farklılaşırlar. Bilinmektedir ki, “S” motifi su kültürü ile ilgilidir. Azerbaycan halıcılık sanatında 90 çeşit Buta motifi yaygındır.

Bu eski ve güzel sanat eserlerimizin korunması ve sergilenmesi için Azerbaycan Halı ve Halk Tatbiki Sanat Devlet Müzesi, 1967 yılında Bakü’de açılmıştır.

merchants of Europe and other countries have taken carpets and carpet products together with them for selling them somewhere else or as presents. After the XVth century we see Azerbaijan carpet descriptions on the paintings of famous European artists. Famous artist of Holland, Jan Van Eyck has described the Zeyve carpet of Azerbaijan's Kuba region on his work named "Madonna of Priest van der Pale"

Starting from the second half of the XVth century, the carpet makers began using golden and silver threads and precious stones. Old sources about carpets generally give information about XVI-XIX century carpets. Art of carpet weaving in Azerbaijan has developed especially in the period of Safavis. In the same period, Tebriz, Erdebil, Şamahi, Gence and Berde were centers for carpet weaving. Carpets woven in Şirvan Karabağ, Abşeron, Kuba, Kazak, Gence, Şuşa, Taliş, are now decorating the world's Museums. With their aesthetic values, quality and technique.

Azerbaijan carpets make up the majority of the carpets with and without nap which are known as the Caucasian carpets throughout the world. Azerbaijan carpets have started to be exposed in the museums, exposed and fairs of the world, after XIXth century. In 1928, "Azerbaijan Carpet Association" has been founded with the resolution of the Republic of Azerbaijan. This Association unites the carpet factories established in various places of Azerbaijan and provides them with guidelines. In order to develop the art of carpet weaving, technical art schools have been opened and associations have been founded in Baku. These technical schools of art and associations have been teaching the art of carpet weaving. In our country, carpet weaving has become a union of production. Woven carpets are being exported to other countries of the world.

Other than, E. Hüseyinzade Azerbaijan State Civilization and Fine Arts University, Textile Faculty, Department of Decorative Applied Arts training experts of carpet weaving, there is Azerbaijan Academy of Science, Institute of Architecture and Fine Arts, Branch of Decorative Arts teaching the theory of carpet making. The said carpets and carpet products are not only famous for their decorative characteristics, but at the sometime they have importance in the lives of the people.

High napped carpets are spread out on the ground, napless carpets are hung on the wall. Sacks and similar things used as boxes were being used to store the necessary things like clothes, food etc. We should express that weaving was the profession of women in Azerbaijan and they thought this art to their successors. Although weaving was quite difficult. Women loved this art and they performed eagerly. Old people say that every women in Kuba, Berde and Şuşa know how to weave. Girls getting married had to join the preparation works of their carpets.

Artists and decorators had an important role in the preparation of the carpets of this period. Azerbaijan art of carpet weaving is divided into four groups in terms

of their technical and aesthetic quality: Kuba-Şirvan, Gence-Kazak, Karabağ and Tebriz. Their subgroups are as such:

1. Kuba-Şirvan carpet types. They have Kuba, Şirvan, Bakü groups.
2. Gence-Kazak carpet types. They have Gence, Kazak groups.
3. Karabağ type. It has Karabağ, Şuşa, Cebrail and Nahcivan groups.
4. Tebriz type (Iran Azerbaijan) It has Tebriz and Erdebil groups.

Kuba-Şirvan type carpets are different for their geometric motives and thinness. The composition of Şirvan carpets are made of numerous lakes. In carpets with a nap height of 4-7 mm, there are 40x40 or 55x50 100ps. In 1 dm². Carpets which are generally 1.30x2.10 m. big are woven 10-15 m² and rarely 20 m².

Gence-kazak type carpet are simpler plainer and they have big, geometrical plant motives. Contrasting colors are used in these carpets and they are of small dimensions with respect to the Kuba-Şirvan group. In these 3-10 m² big carpets nap height is 7-11 mm and number of loops for 1 dm² is 30x30 or 35x35.

Kazak carpets with medium size have dimensions of 1.40x2.50 or 1.60x0.70 m. It is smaller than Gence Carpet. Karabağ carpet sare different for their plant motives in the lake composition.

Napped and Napless carpets in Karabağ group are generally big with size of 2-20m² or 25-30 m². Nahçıvan and Lenkeran carpet also have similar characteristics with this group.

Plant motives gain their character in Tebriz carpets. In the centre of Tebriz carpets, usually there is a lake, and plant motives around the lake.

Napless weaving examples like zili, cicim, verni, sumak are different from napped carpets with their unique characteristics. It is well known that the motive's is related with the concept and culture of water. In Azerbaijan carpet art 90 Buta motive was commonly used.

Azerbaijan Carpet and Public Practice Art State Museum has been opened in Baku in 1967 for conserving and exhibiting these old and beautiful works of art.